

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

Київ 2022

Міністерство культури
та інформаційної політики України
Національний музей історії України
Скарбниця Національного музею історії України

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

*Матеріали наукової конференції
«Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки»*

24 грудня 2020 р.

Київ 2022

ПОТИР 1771 р. З МІСТА ГОРОДНЯ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

У статті вперше публікується потир 1771 р. За формою він є типовим зразком подібних витворів XVIII ст. На чаші потиру, позолоченій всередині - срібна ажурна сорочка, візерунки на якій виконані низьким, можна сказати навіть пласким карбованим рельєфом. Це типові барокові узори зі звивистих пагонів аканту з листям та квітами, які можна часто зустріти на численних (серед них і видатних) предметах українського золотарства. Більш високий карбований рельєф ми бачимо на нижньому ярусі піддону, де присутні в'язки плодів з квітами та листям, і розлогий рослинний узор в якому в центрі квітка, а обабіч закручені пагони аканта з листям, що розтікаються врізнобіч. Клейма на потирі, звісно, відсутні. Тому встановити, хто виготовив його неможливо. А от датується предмет 1771 р. згідно з дарчим написом, зробленим на звороті по краю піддону: "1771 ГОДУ МЪСЯЦА СЕНТЄМВРІЯ А (1) ЧИСЛА СОѠРУЖИСЯ СЕЙ СОСУДЪ ДО ХРАМУ СВЯТЪЯ ТРОИЦИ МИСТЄЧКА ГОРОДНЬ". Цей напис свідчить про те, що він був подарований у 1771 р. храму Святої Трійці містечка Городня, де знаходився до часу вилучення церковних цінностей, яке відбувалося у 20-х роках XX ст. за радянських часів. Не зберігся і сам храм, який був окрасою міста, про що свідчать старі фото. Він був зруйнований у 1936 р.

Ключові слова: потир, бароковий орнамент, дарчі написи, Городня, Чернігівщина.

У Музеї історичних коштовностей України є чимало предметів з дарчими написами, які дають змогу за відсутності документальних свідчень встановити, коли (якщо є дата), до якого храму в якій місцевості, хто (якщо особа вказала своє ім'я) вкладено той чи інший предмет.

Це також надає можливість більш точно датувати виріб. А якщо він має стосунок до відомої історичної особи, то, звісно, внести його до реєстру особливо цінних пам'яток історії та культури України.

В даному випадку мова йде про потир з дарчим написом до одного з храмів м. Городні, що на Чернігівщині (інв. № ДМ-5689). Параметри його наступні: Висота –287 мм; діаметр вінець чаші – 122 мм, діаметр піддону – 160 мм. Виготовлений він зі срібла 500 проби згідно з апробацією 1988 р.

Як і всі предмети такого гатунку він складається з трьох частин: чаші, стояна та піддону. За формою потир є типовим зразком витворів XVIII ст. Чаша потиру позолочена всередині і зовні під вінцями, де вигравірувано оточений лавровим вінком Голгофський хрест з відповідними скороченими написами: ІНЦІ (Ісус Назарянин Цар Іудейський); ІС ХС (Ісус Христос); НИКА (Переможець). На чашу надіто срібну ажурну сорочку, яка трохи закриває нижню частину зображення Голгофського хреста. Чаша має вгорі по краю подвійний обідок з ритмічно вигнутих листочків аканта та плаского обідка. Узори на чаші карбовані низьким, можна навіть сказати пласким рельєфом. В них присутній бароковий візерунок зі звивистих

пагонів аканту з листям та квітами, який можна часто бачити на численних (серед них і видатних) предметах українського золотарства. На центральній грушоподібній частині стояна – два карбовані низьким рельєфом паски рослинного узору з витких пагонів з листям, квітки, схожі на дзвоники. Не менш цікаве оздоблення і двохярусного піддону. Верхній ярус піддону восьмилопатевий. Лопаті, розділені вдавленими жолобками, плавно розширюються донизу, спускаючись з шийки піддону, на якій традиційна накладка з нижнім краєм у формі звисаючого донизу листа. Поверхня трикутних площин поміж лопатями, заповнена рельєфними стрічками різної довжини. А знизу на кожній лопаті медальйон з хвилястим верхнім краєм та маленьким хрестиком в його центрі. На кожному медальйоні виконаний на густо канфареному тлі ритмічний рослинний узор з двох пагонів аканта, що розходяться врізнобіч. Ці композиція урівноважена двома трипелюстковими квітками. Звісно окремі елементи такого візерунку, об'єднані в інші композиції, досить часто можна бачити на предметах українського золотарства. На опуклій поверхні нижнього ярусу чергуються карбовані в'язки плодів з листям та квітами і розлогий рослинний узор в якому в центрі квітка, а обабіч закручені пагони аканта з листям, що розтікаються врізнобіч. Такий орнаментальний мотив більш рідкісний. Край піддону вузенький, відігнутий. Клейма на потирі, звісно, відсутні.

На звороті по краю піддону вирізьблено дарчий напис: "1771 ГОДУ МЪСЯЦА СЕНТЕМВРІЯ А (1) ЧИСЛА СОФРУЖИСЯ СЕЙ СОСУДЪ ДО ХРАМУ СВЯТЪЯ ТРОИЦИ МИСТЄЧКА ГОРОДНЪ". Цей напис надає підстави датувати потир 1771 р. Хоча, можливо, він міг бути зроблений і раніше. Стосовно, місця виготовлення потиру, то, вірогідно, він є витвором невідомого провінційного майстра. Не можна сказати, що ми маємо перед собою предмет з низьким художнім рівнем, але він "не дотягує" до тих витворів, навіть, без відповідних клейм, які сучасні дослідники відносять до виробів київських майстрів. Адже відомо, що саме Київ починаючи з другої половини XVII ст. був провідним центром українського золотарства. Проте потир є цілком оригінальним витвором, адже серед досить великої кількості потирів в колекції МІКУ дуже схожого на нього практично немає.

Звісно, на потирі найбільш примітним є зазначений вище напис, який свідчить про те, що він був подарований у 1771 р. храму Святої Трійці містечка Городня, де знаходився до часу вилучення церковних цінностей, яке відбувалося у 20-х роках XX ст. за радянських часів.

Стосовно самої м. Городня, районного центру Чернігівської області, то воно безпосередньо межує з двома країнами – Республікою Білорусь та РФ. Населення її зараз складає 13,5 тисяч чоловік. А історична доля міста така. Вважається, що Городня існувала ще за часів Київської Русі. Але документальних підтверджень цьому, звісно, не існує. В писемних джерелах Городня вперше згадується у 1552 р. З 1618 р. містечко знаходилось у володінні шляхтичів Хвощів. Після приєднання до Московії (1654 р.) Городня входила до

складу Седнівської сотні, а під час Північної війни у 1705 р. отримала статус сотенного містечка. У 1782 р. Городня – уїзне містечко Чернігівського намісництва, яке через три роки отримує Магдебургське право. Вже в радянські часи (1957 р.) Городня отримує статус міста.

Тепер звернемося до історії храму, в який було вкладено потир. Відомо, що в Городні було кілька храмів (окрім храму Святої Трійці – церкви Василя Великого та Святителя Миколая) Відомо, що храм Святої Трійці мав три побудови. Час спорудження першого невідомий, проте є свідчення, що він згорів у 1696 р. На його місці у 1732 р. побудований, вірогідно, також дерев'яний, як і попередній, другий храм, який 1742 р. добудували: «...устроень въ немъ предель успенія Богоматери...» (Прибавление, 1872, с. 441).

Саме цей храм розписав у 1752 р. Григорій Андрійович Стеценко (1710–1781), відомий український митець XVIII ст. і придворний художник останнього гетьмана України Кирила Розумовського. Ним були створені картини «Воскресіння Христа», «Іоанн Богослов», «Покладення в труну» та інші за євангельськими сюжетами. Ці картини, звісно, не збереглися (Седень, 1999, с. 2).

У 1874 р відбулася остання перебудова храму, коли за проектом інженера-архітектора Д. В. Савицького (1829–1899) та на кошти парафіян було споруджено мурований собор, який і став справжньою окрасою міста. Найбільшим вкладником і запопадливим будівником церкви став тодішній міський голова, купець першої гільдії, меценат Павло Миколайович Писарєв. «Храм этотъ величественный, о пяти главахъ, съ позолоченными куполами и крестами, по выдающейся архитектуре своей – служитъ, безспорно, лучшимъ украшеніемъ города», – писала газета «Черниговские губернские ведомости» 18 березня 1895 р. (Черниговские губернские ведомости, 1895, с. 1).

Стосовно храму, то є ще й така додаткова інформація: у 1767 р. при ньому діяло 13 церковних лавок. Пізніше 4 будинки, три з яких здавались у найм на користь храму.

Зруйнований храм був у 1936 р.

Є також відомості про кілька раритетів, які зберігалися у храмі. Це Євангеліє 1605 р. з написом: «Надано въ церковь живот. Тройцы Городнянскую отъ старожилонъ Городнянскихъ Авдея Васильевича и сына его Григорія Дубовиковъ, Григоріемъ же Корниліевымъ Дубовикомъ, сотникомъ Городнянскимъ, 1762г. поновлено»; требник «Требникъ Могилы львов. п., цветная тріодъ черв. п. 1685г.» (Прибавление, 1872, с. 441–442).

Можна вважати ще одним раритетом, який зберігався в Святотроїцькому храмі Городні: це наш срібний потир з дарчим написом 1771 р.

Джерела і література

- Седень О. Обитель віри православної // Новини Городнянщини. – 1999. – 22 травня. – С. 2.
Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. Часть неофициальная. – 1872. – № 21. – с. 441 – 442.
Черниговские губернские ведомости. – 1895. – № 391 (18 марта). – С. 1.
Интернет-ресурс: http://gorodnya2018.blogspot.com/2017/12/blog-post_18.html

Рис. 1. Потир 1771 р. з м. Городня.

Рис. 2. Орнамент на піддоні потиру.

Рис. 3. Собор Святої Трійці в м. Городня.
Фото 1911 р.